

ských fotografů, kteří však důvěrně poznali a starostlivo dlhodobě zaznamenávali běžné i svatočné události v lokalitě Kurov (obec na hranici Slovenska a Polska). Jedním z nich byl M. Mušíka, který aj vizuálním formou dokumentoval mnohé javy tradiční kultúry a ich premeny v čase. Aj on, aj druhý z fotografů – Ján Bujda (1944–2015) fotografovali od prelomu 50. a 60. rokov 20. storočia v obci, ktorá bola ich rodná. V prípade M. Mušíku fotografovanie bolo súčasťou jeho profesie etnológa/folkloristu, v prípade J. Bujdu záľubou. J. Bujda pracoval v rôznych robotníckych profesiách, bol manuálne zručný, no aj fotografickou prácou osvedčoval vzťah k tradičnej kultúre obce, kde sa narodil, a aj celý život žil. Bol tiež inšitným rezbárom a vyrábala rekvizity

pre miestnu folklórnu skupinu. Publikácia je členená na tematické časti, ktoré uvádzajú stručné vstupné texty v slovenčine a poľštine o jednotlivých oblastiach tradičnej ľudovej kultúry, charakterizujú aj zmeny jednotlivých javov. Zvláštnu časť tvoria fotografie, dokumentujúce prácu dedinskej folklórnej skupiny Kurovča, ktorej bol M. Mušíka dlhé roky vedúci. Výber 230 fotografií sa isto nerobil ľahko – M. Mušíka ich mal z Kurova viac ako 2 000, J. Bujda približne 2 800, a ako zostavovateľ publikácie A. Mušíka uvádza, fotografie či negatívy boli rôznej kvality a mnohé nepasportizované. V každom prípade je publikovaný výber výborným dobovým vizuálnym dokumentom o každodennosti i svatočnosti konkrétnej lokality v priebehu niekoľkých desaťročí.

Hana Hlášková (Recia)

Marie Bahenská – Lydia Petráňová a kol.

Horizonty bádání: Etnografie a folkloristika v českých zemích v letech 1945–1989. Praha: Academia, 2024. 491 s. ISBN 978-80-20035-40-0

Po letech dychtivého očekávání se na pulty českých knihkupectví dostávají *Horizonty bádání: Etnografie a folkloristika v českých zemích v letech 1945–1989*, kniha nabízející souhrnné vyličení dějin české a moravské etnologie druhé poloviny 20. století. Titul je (zatím?) posledním přírůstkem do knižní série, kterou otevřel konferenční sborník *Et-*

nologie v zúženém prostoru (Academia, 2016), na nějž navázal výbor rozhovorů s pamětníky nazvaný *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou* (Academia, 2019). Za těmito publikacemi je pětiletý grantový projekt GA ČR, na kterém se podílel zkušený autorský tým zahrnující badatele z oborů etnologie, pamětových studií nebo historie vědy, věci znalé

insidery, stejně jako outsiders schopné přinést cennou reflexi, badatele mladší i starší (největší věkový rozdíl uvnitř badatelského týmu je 46 let). Badatelskou základnu lze označit za velmi solidní. Jak se ale odrazila na kvalitě knihy? A co kniha vůbec nabízí?

Knihu uvádí stať Jiřího Woitsche. Po ní následuje historická předehra Milana Ducháčka, která sleduje vývoj národopisu mezi léty 1880 a 1945, přičemž neopomíná českou etnologii německojazyčnou a etnologii slovenskou. Hlavní část knihy je pak chronologicky členěna do kapitol zaměřených na jednotlivá období vývoje oboru (1945–1953, 1953–1964, 1964–1972, 1972–1989) a zabývajících se již výhradně českou a moravskou tematikou. Každá z těchto kapitol je shrnuta ve stručné časové ose a doplněna medailonky významných postav oborového života.

Zvolenou periodizaci autoři neobjasňují. U většiny dat tušíme, které z historických milníků autoři považovali za důležité pro vývoj oboru. U dat zbylých tušíme méně. Samotná vazba vyprávění knihy na periodizaci je spíše volná. Proto nelze periodizaci považovat za více než pochopitelnou snahu knihu nějak strukturovat. Mnohem arbitrárnější se nicméně zdají medailonky významných postav. Co vedlo autory zařadit Milana Stuchlíka do kapitoly zachycující léta 1953–64, zatímco Ladislava Holého, Stuchlíkova vrstevníka, spolužáka, kolegu

a blízkého přítele, do kapitoly následující? Proč medailonky zmiňují postavy, o kterých příslušné kapitoly mlčí (Dagmar Klímová)? A proč jsou zařazeny postavy, které se v kapitolách daných vymezeným obdobím nacházely buď na okraji (Josef Wolf), nebo v daném období neměly vůbec žádnou vazbu na obor (Ernest Gellner)? Mimo medailonek navíc Gellnerovo jméno nefiguruje v celé knize ani jednou. Obdobné „vyšínutí“ ze struktury postihlo i kompozici textu. Jedna z podkapitol (s. 374) obšírně hovoří o některých periodikách mimo podkapitolu k tomu určenou (s. 396–399). Vzhledem k absenci věcného rejstříku může toto vyšínutí ztížit zpětné vyhledávání v knize.

Je sympatické, že etnologii a její dějiny vnímá kniha v nejširším možném měřítku (s. 12). Proto si kromě akademických a univerzitních pracovišť v Praze a Brně a vědeckých publikačních platform všímá i to, co autoři nazývají popularizační a aplikační oblastí. Do ní spadá etnologie pěstovaná v muzeích, folklórních souborech nebo institucích lidové umělecké tvořivosti. To samo o sobě ukazuje na velmi zajímavý rozměr oboru, který od doby svého vzniku stál jednou nohou pevně mimo hájemství vědy a měl nezanedbatelné vazby na československou politiku. Tento velmi významný rozměr etnologie však autorský tým ke škodě knihy ponechává bez hlubších úvah. Navíc se zdá, že některé v knize uvedené teze operují s neudržitel-

nou představou, že politizace přicházela k etnologii zvenčí (např. s. 85).

Kniha je rámovaná jako institucionální a personální historie etnologie. Zkrátka tak přijdou ti, kdo by se rádi dozvěděli něco o etnologických metodách a analytických postupech nebo o teoriích a konceptech, se kterými etnologové promýšleli vlastní materiál. Z toho důvodu je poněkud nepřesné tvrzení o analýze „intelektuální tradice“ (s. 12). Záběr knihy proto odráží dlouhodobější nezáměr českých etnologů o vlastní intelektuální dějiny. V knize je toho dokladem absence snahy o rozlišování a objasňování pojmů jako jsou formalismus, strukturalismus nebo funkčně-strukturální metoda (s. 86), neostrukturalismus (s. 282), případně chybné zařazení pionýra evolucionismu Lewise Henryho Morgana mezi difusionisty (s. 87).

Chvályhodná snaha nestavět na apriorní definici oboru autorům umožňuje do výkladu zahrnout i sociální a kulturní antropologii ovlivněné specialisty na tzv. cizokrajnou etnografii, kteří působili v rámci týchž institucí jako jejich kolegové specializující se na domácí témata, byť se autor úvodní stati pro mě nepochopitelným způsobem vzpírá tomu, aby byla etnologie „scestně“ srovnávána se sociokulturní antropologií, která je „jiným oborem“ (s. 26). Pokud nám kniha něco ukazuje, pak je to právě problematičnost snah vést mezi cizokrajnou a domácí větví české etnologie jasnou dělicí linii. S tím je spojena jedna kompoziční zvláš-

nost, kdy autoři cizokrajnou etnografii datují až do období 1964–1972 (s. 325–331), ačkoliv v oboru byla výrazně přítomna už dříve, jak to vyplývá nejen z toho, co se můžeme dočíst jinde v knize.

Silnou stránkou knihy je to, že nabízí skvělé informační kompendium, které velmi dobře poslouží pro více než základní orientaci v dějinách oboru ve 20. století. V tomto ohledu je třeba vyjádřit badatelskému kolektivu uznání. Kniha vychází z několikaletého intenzivního archivního a orálněhistorického výzkumu a nabízí spoustu cenných informací. Specialisté na dějiny etnologie si tak můžou jen postesknout nad tím, že kniha nevyšla dříve. Její přečtení by řadě z nás pomohlo vyhnout se některým faktografickým chybám v našich vlastních pracích. Knihu lze považovat i za vhodný přehledový text pro posluchačstvo etnologie. Bohužel řada míst v knize neuvádí odkaz na zdroj informací, což zamrzí zejména ty z nás, kdo se o problematiku zajímáme.

Kniha není pokusem o finální syntézu oborových dějin. A neaspíruje ani na teoreticky informovanou analýzu. Jak píše Jiří Woitsch, k takové analýze bude možné se uchýlit „až v momentě dostatečné kumulace empirických zjištění“, a proto se autorský tým omezuje na „pouhý“ popis příslušných jevů a procesů“ (s. 21). Zdrženlivost autoři projevují i ohledně definitivnosti vlastních závěrů vzhledem k neukončenosti podniknutého výzkumu a nedostat-

ku potřebných údajů (s. 15, 21–22, 32). Jak dále píše Woitsch, pramenů je nezměrné množství, a není možné je na úrovni „komplexní heuristiky“ zvládnout „ani v rámci rozsáhlého týmového výzkumu, a je tedy nutno postupovat metodou pečlivě volených sond“ (s. 31). Tento „teoreticko-metodologický konzervatismus“ (s. 22) lze na jednu stranu pochopit. Na druhou stranu je takový přístup nutné z několika významných důvodů odmítnout. Považuji za nutné vysvětlit proč.

V první řadě se kniha aspirací popisné, a *ipso facto* kumulativní vědy z různých důvodů nadržuje. Autorský tým se třeba velmi minimálně vyrovnává s dosud publikovanými pracemi o dějinách oboru. Zatímco absenci knihy D. Stavělové a kol. *Tíha a beztíže folkloru: Folklorní hnutí druhé poloviny 20. století v českých zemích* (Academia, 2021) lze pochopit, protože vyšla pravděpodobně až po dokončení rukopisu *Horizontů*, jiné práce nechává autorský kolektiv nepochopitelně bez povšimnutí. Například se nijak nevyrovnává s ikonoklastickými pracemi Blanky Soukupové o etnologii v době protektorátu. Takže i pro jinak přínosný text Milana Ducháčka platí čtyři roky stará slova Petra Lozoviuka o tom, že dějiny oboru v době okupace patří mezi „dlouhodobě zanedbávaná témata“ (Petr Lozoviuk: „Slovanská bádání“ a etnografie v Protektorátu Čechy a Morava. *Národopisný věstník* 2021, 80, 1: 5). Totéž platí o pracích o dějinách Československa. Kdyby se autoři

opřeli o některé starší práce, například o knihy *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956* od Muriel Blaive (Prostor, 2001) a *Žotročená univerzita: Sovětizace vysokého školství v Německu, v českých zemích a Polsku v letech 1945–1956* od Johna Connollyho (Karolinum, 2008), možná by se jim povedlo interpretačně propojit protektorátní a poválečný národopis a plodně překlenout diskusi vycházející z práce Soukupové. V *Horizontech* je rok 1945 líčen jako výrazná diskontinuita ve vývoji oboru, což je více než sporný přístup.

Absence snahy vyrovnat se s relevantní literaturou nebo zasadit knihu do kontextu dalších prací může vyvolat mylný dojem, že badatelský tým vstupuje na pole neorané a že veškeré poznání dějin etnologie musí vycházet jen z poznání pramenů etnologické proveniencie. Autoři *Horizontů* neignorují jiné práce zcela. Když už ale na ně odkáží, tak projevují minimální snahu vstupovat s těmito pracemi do plodného dialogu a rozšiřovat tak horizonty vlastní.

Jiným problémem je skutečnost, že navzdory deklaracím i kompozici textu kniha ryze popisná není. Pracuje totiž s některými hodnotícími soudy, nepopisnými soudy a teoretickými stanovisky, které nijak nereflektuje, a čtenářům dává minimální důvod je přijmout. Tak se například dočteme, že z „raných Kramaříkových prací si podržela hodnotu jeho studie o působení Boženy Němcové na Chodsku“ (s. 132). Jenže už nevíme, o jakou hodnotu se

jedná a v čem třeba může být studie inspirativní pro současnou etnologii. Jinde se zase dočteme, že Stanislavu Šislerovi poskytnul v 70. letech Antonín Robek místo na ÚEF ČSAV „navzdory tomu, že musel vědět o jeho vztazích s disentem“ (s. 373). Z čeho autoři vyvozují ono „musel vědět“, se však nedozvíme.

Jde-li o užívání teorie, tak ta se v knize objevuje například v různých obměnách teze o nikách svobodného bádání. Na tu narazíme hned v úvodní stati s povšechným odkazem na práci německého historika Roberta Lufta. Tyto „niky“ představují pracoviště, projekty a výzkumníky stojící „mimo dohled mocenských center i hlavních ideologů vědy či se před takovým dohledem dovedně maskujících“ (s. 16). Existence těchto nik je pojata jako „odbornou veřejností přijatý předpoklad“ (s. 15), tzn. něco, co je *předpokládáno*, nikoliv tedy *popisováno*. Hlavní korpus knihy s tezí o nikách nepracuje v nějakém silném smyslu. Nicméně ozvěna této teze k nám doléhá z některých pasáží (např. s. 142, s. 387–394). Je tak nabíledni, že autoři implicitně operují s nějakým teoretickým schématem vztahujícím se k povaze lidského konání v určitých mocenských podmínkách. A toto schéma pak prosazuje do zdánlivě ryze deskriptivního textu. To znamená, že zas tak zdrženliví v otázce teorie nejsou. Pokud bychom nepřijali tvrzení o pouhém popisu a přistoupili na to, že *Horizonty* jsou obhajobou teze o nikách svobodného bádání, tak nám autorský

tým nenabízí žádnou argumentaci pro její přijetí.

Deklarovaným důrazem na popisnost kniha zároveň může v leckom vzbudit dojem, že vše, co se v ní dočteme, je ryzím výsledkem, jakkoliv neukončené, deskripce. Není. A pokud autoři a autorky ono tvrzení o deskriptivitě skutečně přijali za své, tak jim bude bránit v možnosti reflektovat vlastní teoretická stanoviska. Na jednu stranu vidíme explicitní vzdání se teoretičnosti a analytičnosti ve prospěch deskripce, na stranu druhou se teoretičnost a analytičnost nepozorovaně vrací zadními vrátky.

Když Jiří Woitsch v úvodní studii zmiňuje pozoruhodné badatelské výkony české historiografie na poli dějin vlastního oboru, které kontrastují se schopností etnologů vyrovnat se s dějinami vlastního oboru (s. 31; zvláště, že zde již neplatí kritérium nesrovnávat odlišné disciplíny), pak se nemůžeme vyhnout otázce, zdali *Horizonty* ve srovnání s podobnými projekty kromě korpusu cenných informací nabízejí kvalitativní posun bádání na poli dějin české etnologie. Nabízí se paralela se starší prací o dějinách FF UK, z níž *Horizonty* čerpají některé informace. Tehdejší badatelský tým svůj projekt také rozložil do tří hlavních publikací. Zatímco dvě z nich – *Proověřená fakulta: KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989* (ÚSD AV ČR, 2009) a *S minulostí zúčtujeme: Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století* (Karolinum, 2014) – spočívají v publikaci dobových materiálů

a dílčích analýzách, třetí kniha – *Náměstí krasnoarmějců 2* (FF UK v Praze a Togga, 2012) – je poctivou snahou o celistvé uchopení normalizačního období na Filozofické fakultě. Aspirace autorů nejsou ryze deskriptivní, ale i explanační, a jdou proti některým zavedeným představám o univerzitním a vědeckém provozu za minulého režimu. *Náměstí* čtu jako snahu nabídnout silnou argumentaci proti tezi o nikách svobodného bádání. Proto si myslím, že je škoda, že se autoři *Horizontů*, pokud je jim teze o nikách skutečně vlastní, nepokusili o její obhajobu a zformulování kritické odpovědi autorům *Náměstí*. V tomto by býval mohl badatelský tým předčít kolektiv autorů stojící za *Tíhou a beztíží folkloru*. I tento kolektiv se totiž hlásí k obdobné tezi o ostrůvcích svobody, ale nenabízí žádnou přesvědčivou argumentaci pro její přijetí.

Tak trochu se mi zdá, že autorský tým *Horizontů* nebyl schopný vykročit ze stínu vrhaného českou etnologií. Bezděčnou reflexi situace nabízí v knize uvedená, badatelská maxima nikoho menšího nežli Karla Chotka: „Veškeré vytváření systémů zůstává pouhou metafyzickou iluzí do té doby, dokud nebudou shromážděny poznatky o jednotlivostech.“ (s. 65–66) Měl-li bych s Chotkovou pomocí zvýraznit trvalý rys české etnologie, pak je to svébytný vztah etnologů k syntéze a teorii. Z jedné strany vázány střízlivou zdrženlivostí, z druhé strany smýkány obdivuhodnými am-

bicemi se generace etnologů snažily pilným shromažďováním poznatků umést cestu příchodu velkolepých syntéz, tu o lidové kultuře, tu o dělnictvu, tu o etnických procesech, tu o dějinách oboru. Zároveň nám ale řada dokladů naznačuje, že k syntéze z různých důvodů nedocházelo – ztráty rukopisů, náročnost vlastního cíle a související organizační problémy, neproblematické potvrzování marxisticko-leninských tezí a konečně i omluvné pasáže, z nichž je jasné, že sami etnologové, znavše vlastní limity a drževše se maxim badatelské poctivosti, nemohli nakonec nabídnout víc nežli sondy a syntézy dílčí povahy. To je rys, který bych se neostýchal nazvat etnologickou tradicí, která v pevném zdraví přežila všechny politické režimy. Ačkoliv kniha jako taková neaspiruje na to stát se syntézou finální, zdá se mi, že byla s ohledem na budoucí velkolepou syntézu tvořena. I proto se mi jeví být pravověrnou pokračovatelkou etnologické tradice, mísící v sobě nemalé ambice a příliš velkou zdrženlivost. Výsledek je rozpačitý. S odvolávkou na Evanse-Pritcharda a Ladislava Holého je možná načase, aby se etnologové namísto zkoumání historie svého oboru začali zabývat problémy historie vlastního oboru. Třeba by pak zjistili, že pro zodpovězení některých otázek nemusí znát každý pramen, což samo o sobě nebrání střízlivému používání teorie a důkladné vědecké argumentaci.

Nikola Balaš (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha)